

SENIEJI KRISTIJONO DONELAIČIO ATMINTIES KELIAI

Tomas Petreikis | Vilniaus universiteto Knygotyros
ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas petreikist@gmail.com

KAUNAS, DOMAS. *KRISTIJONO DONELAIČIO ATMINTIES PAVELDAS*: STUDIJA.
VILNIUS: AKADEMINĖ LEIDYBA, 2016. 471, [1] P. : ILIISTR., FAKS., PORTR.
TIRAŽAS 500 EGZ. ISBN 978-9955-33-696-9.

Mažosios Lietuvos lietuvių ir lietuvių grožinės literatūros pradininko Kristijono Donelaičio vardas šiuo metu girdimas dažniau ir atpažįstamas ryškiau, bet taip buvo ne visada. Amžininkai Donelaitį regėjo kaip Tolminkiemio XVIII a. antros pusės garsenybę, apie kurią gyvoji atmintis po rašytojo mirties greitai blėso. Likę didžiojo kūrėjo *literatūriniai palaikai* pastebėti XIX a. pradžioje, įvertinti ir paskelbti Prūsijos (vėliau – Vokietijos) mokslo pasauliui. Simboliška, kad 2018 m. sukaks 200 metų nuo tos dienos, kai Karaliaučiaus universiteto profesorius Liudvikas Rėza išleido Donelaičio „Metus“. Galima teigti, kad nuo to laiko žinia apie Donelaitį sklinda pasauliui masinės komunikacijos priemonėmis – pirmiausia knyga, o vėliau ir straipsniais spaudoje. Donelaičio skverbimasis į Mažosios, o vėliau ir Didžiosios Lietuvos kultūros lauką užtruko apie šimtą metų.

Daugiausia filologų iniciatyva nuo XIX a. pradžios Donelaitis kaip *literatūros ledkalnis* išnirdamas ryškėjo, darėsi labiau žįiūrimas ir suprantamas. Skurdūs rašytojo biografijos faktai pamažu išsėmė interpretacijų galimybes, brendo poreikis plėsti tyrimus. Lietuvos mokslų akademijoje 2014 m. surengta tarptautinė konferencija „Kristijono Donelaičio epochos knygos kultūra daugiatautėje Prūsijos visuomenėje“ siekė išjudinti tarpdisciplinį požiūrį. Konferencijos rengimo komiteto pirmininkas prof. habil. dr. Domas Kaunas tąkart sutelkė žvilgsnį į Donelaičio hipotetinės asmeninės bibliotekos rekonstrukciją, bet ilgainiui mokslininkas tuo neapsiribojo. Profesorius, plėsdamas žvilgsnį į Donelaičio atminties paveldą, turėjo persvarstyti esamus pasiekimus ieškant būdų apie rašytoją pasakyti kažką naujo – esančio už filologų domėjimosi ribų.

Autorius knygoje *Kristijono Donelaičio atminties paveldas* (2016) išsikėlė spręsti tris esminius klausimus: 1) Donelaičio bibliotekos mįslė, 2) „Metų“ leidyba ir leidybos paveldas ir 3) Donelaičio memorialinis įamžinimas. Kiekvienam klausimui atsakyti autorius skyrė atskiras studijas, kurios paremtos atskirais šaltiniais, individualiais atvejais, labiau sureikšminant knygas ir knygos ženklus, periodinės spaudos publikacijas ar archyvinius dokumentus. Visose studijose sureikšminti ikonografiniai šaltiniai. Keletą dešimtmečių pamažėle, o pastaruoju metu ir intensyviau autoriaus kauptas ikonografinis paveldas (atvirukai, fotografijos, spaudinių vaizdai, urbanistikos fotografijos) paryškino mokslininko teiginius. Knygoje suformuotas ikonografinis pasakojimas¹ išsamiai išsiskleidė albuminio formato knygoje. Ikonografijos gausa neįdėmiems skaitytojams leidžia paklaidžioti senosios Prūsijos gatvėmis, sutikti kultūrai reikšmingų veidų ir susipažinti su Donelaičio kūrybos dokumentiniu palikimu. Įdėmus skaitytojas, pasinerdamas į tekstą, užgimusias mintis pildys vaizdų teikiama informacija.

Pirmojoje studijoje „Asmeninė biblioteka: rekonstrukcija“ (p. 45–128) autorius iškėlė mintį, kad atėjo metas kalbėti apie Donelaičio asmeninę biblioteką. Tokios sąvokos gausioje donelaitikos bibliografijoje nėra, bet tai nesutrukė mokslininkui ieškoti būdų pagrįsti jos egzistenciją. Autoriui nepavyko surasti nė vienos Donelaičiui priklausiusios knygos, jų nepavyko rasti ir XIX a. Karaliaučiaus profesoriams, tad čia lengvos sėkmės mokslininkas ir nesitikėjo. Bandyta šią problemą spręsti hipotetiškai, kontekstualizuojant Donelaitį, jį matant ne kaip Tolminkiemio vienišų, bet kaip žmogų tarp to laiko knygos žmonių. Autorius iškėlė svarbių klausimų apie to meto Prūsijos parapijų klebonų bibliotekas, kartu pateikdamas ir istoriografijai žinomų analogijų. Daug dėmesio skiriama Prūsijos klebono ir poeto gyvenimo sąlygoms – išsilavinimui, materialinei padėčiai, pomėgiams ir polėkiams, galimybėms įsigyti knygų. Asmeninės bibliotekos hipotetinis paveikslas piešiamas atsizvelgiant į kunigo tarnybinių pareigų naštą ir literatūrinius gabumus. Vertingos autoriaus įžvalgos, atliktos analizuojant poeto veikalus, juos siejant su Prūsijos valdžios spausdintiniais įsakymais.

Hipotetinį žvilgsnį galėjo sustiprinti ir kiti Donelaičio meto Prūsijos rašytojų bibliotekų pavyzdžiai. Galbūt kartais autoriui akis reikėjo nukreipti ir į Didžiosios Lietuvos, kurioje knygos kultūros procesai vyko lėčiau, rašytojų patirtis. Įsiklausant į panašiomis sąlygomis, bet kiek vėliau ir jau Didžiojoje Lietuvoje gyvenusio kun. Antano Strazdo (1760–1833) situaciją matyti – kad ir koks buvo rašytojas, jis be skaitymo apsieiti negalėjo. Tarsi donelaitiškai skamba 1819 m. A. Strazdo ištarti žodžiai: *[literatūra] parodo pasaulio men-*

kumą ir tiesos kelią, ji pasaldina kartybes, kurių patiriu šioje ašarų pakalnėje, ji sustiprina manyje viltį sulaukti atpildo už tas skriaudas ir persekiojimus, kuriuos tenka iškęsti.² Ašarų pakalnės vargai, į kuriuos rašytojai dažnai patekdavo gyvenimo saulėlydyje, paprastai vertė juos arba jų įpėdinius parduoti knygas, o jei didieji kūrėjai nebuvo linkę savo nuosavybės ženklinti, tai ir žinių apie bibliotekas dažniausiai neišlikdavo. Donelaičio, Strazdo ir kitais atvejais lieka tik hipotetiniai svarstymai, leidžiantys suvokti to laiko kontekstą, bet neduodantys tvirtų atsakymų. Autorius, siekdamas išplėtoti diskusiją, pateikė ir hipotetinės Donelaičio asmeninės bibliotekos katalogą, kurį Prūsijos istorijos ir senosios literatūros tyrėjai dar pildys savo išvalgomis ir siūlymais. Atkreiptinas bibliotekininkų dėmesys, kad paskelbtas hipotetinis Donelaičio asmeninės bibliotekos knygų sąrašas sudaro galimybę kryptingai ieškoti rašytojui tikėtinais priklausiusių knygų.

Antroje studijoje „Kūrinių leidybos Prūsijos laikais paveldas“ (p. 131–220), kurią, recenzento manymu, tiksliau būtų buvę pavadinti „Kūrinių leidybos ir sklaidos istorija“ autorius nagrinėjo iki 1918 m. Mažoje Lietuvoje ir Rusijoje išėjusias Donelaičio kūrybos knygas. Esminis dėmesys buvo sutelktas į 1818 m. (L. Rėzos leidimas), 1865 m. (Augusto Schleicherio), 1869 m. (Georgo Nesselmanno), 1891 m. (Martyno Jankaus) ir 1897 m. (Amerikos lietuvių) išleistas „Metų“ laidas. Pateikta žinių ir apie 1824–1913 m. kalendoriuose bei knygose pasirodžiusius atskirus Donelaičio kūrinius. „Metų“ laidų analizė atliekama pagal iš anksto apgalvotą schemą: 1) rengimas ir leidyba, 2) vertinimas ir viešinimas, 3) sklaida ir skaitytojai. Kruopščiai surinkti leidybos istorijos duomenys leido autoriui pateikti nuoseklų knygų atsiradimo ir kelionių paveikslą. Žymėtina, kad tradiciškai vertindami leidinių prieinamumą, jų kainas lyginame su vidutinėmis maisto prekių kainomis. Taip sudaromas aiškesnis įspūdis apie numanomą skaitytojų auditoriją ne vien tipologiniu (pavyzdžiui, moksliniai leidiniai – mokslo bendruomenei), bet ir socialiniu ekonominiu požiūriu. Tokių palyginimų knygoje pasigendama.

Praplečiant žinias apie A. Schleicherio parengtų „Metų“ (1865) recenzavimą pridurtina, kad Eduardas Volteris yra nurodęs, jog dar viena recenzija, pavadinimu „Apie lietuvių poeto Donelaičio leidinį, išleistą Mokslų akademijos“ (*Объ издание Академією Наукъ литовскаго поэта Доналейтиса*), 1865 m. buvo

1 KAUNAS, Domas. Ikonografinio naratyvo formavimas dokumentinio paveldo tyrimuose (remiantis studijos „Kristijono Donelaičio atminties paveldas“ rengimo patyrimu. Iš *Humanitarinių ir socialinių mokslų žinios visuomenės poreikiams*:

2017-05-31 konferencijos pranešimų tezės. [Vilnius, 2017], p. 15–16.

2 STRAZDAS, Antanas. Eksplikacija Vilniaus konsistorijai. 1819. Iš *Lietuvių rašytojai apie kūrybą*. Kaunas, 2007, p. 7.

išspausdinta Rusijos vidaus reikalų ministerijos leidžiamo Sankt Peterburgo laikraščio „Северная почта“ 275-ajame numeryje³. Ši recenzija greta kitų užregistruota Vaclovo Biržiškos „Lietuvių bibliografijos“ (1929) trečiojoje dalyje, bet nenurodant jos antraštės ir iškraipius leidinio pavadinimą, todėl, matyt, į vėlesnius bibliografinius leidinius šios žinios apie recenziją ir nepateko. Nesant prieinamų egzempliorių Lietuvoje, su recenzijos turiniu nepavyko susipažinti. Primintina, kad 1865 m. „Metų“ laidos egzempliorių E. Volteris buvo išsigijęs (p. 170), tad galbūt ir duomenis apie šią laidą kaupė atidžiau. Kiek patikslinant žinias ir apie 1869 m. „Metų“ laidos recenzavimą (p. 180) reikėtų pridurti, kad Louiso Lègero recenzija buvo išspausdinta 1869 m. lapkričio 13 d. Paryžiuje ėjusiame žurnale „Revue critique d'histoire et de littérature“ (leista 1866–1935). Taigi to meto filologiniuose Prancūzijos, Didžiosios Britanijos ir Vokietijos periodiniuose leidiniuose iš viso buvo paskelbtos devynios recenzijos⁴.

Donelaičio „Metų“ laidų egzemplioriai išgyveno skirtingas keliones ir sulaukė skirtingo likimo, bet duomenys apie jų saugojimo vietą bibliografiniuose ištekliuose pradėti fiksuoti senokai, pradedant V. Biržiškos „Lietuvių bibliografija“ (1924–1939), tęsiant „Lietuvos TSR bibliografija“ (1969; 1985) ir baigiant interaktyviu „Nacionalinės bibliografijos duomenų banku“ (NBDB) (<http://nbdb.libis.lt/>). Žinios apie leidinius fiksuotos ir to meto bibliotekų spausdintiniuose kataloguose⁵. Studijoje pateikiant nuoseklų išlikusio knyginio paveldo vaizdą būtų buvę aiškiau, jei autorius būtų aprašęs bibliografinius paieškos šaltinius ir įrankius. NBDB pateikiami duomenys apie šiuo metu žinomus egzempliorius nesutampa su autoriaus ieškojimų rezultatais: 1) dažnu atveju nauji duomenys papildė žinojimą apie egzempliorių išlikimą ir jų išskirtinumus (NBDB duomenis reikėtų atnaujinti), 2) studijoje pateikiami apibendrinti išlikusių egzempliorių skaičiai yra didesni, bet jie nepagrįsti konkrečiomis nuorodomis į šaltinius ir atminties institucijas (dažnai nurodoma tik *mūsų žiniomis*, taigi nesukuriama geresnių sąlygų atnaujinti NBDB duomenis), 3) nepaaiškinta tiriamo knygų paveldo bibliografinės apskaitos raida, kuri dokumentinio paveldo tyrimuose užima svarbią vietą. Preciziškesnė paieškų metodikos ir rezultatų aptartis leistų ateities mokslininkams minėtus šaltinius (egzempliorius) lengviau surasti, užfiksuoti kaip nacionalinės bibliografijos išteklius ir tyrinėti įvairiais kitais aspektais, taip sudarant sąlygas ir tyrimo pakartojamumui.

Lietuvių inteligentijai ir lituanistikos mokslo pasauliui įsigyti Donelaičio „Metus“ buvo šventa pareiga⁶, kitus šis leidinys domino dėl mokslinių paskatų, tad šių egzempliorių po pasaulį pasklido ir išliko nemažai, keletas jų prieinama skaitmenintu formatu. Recenzentas, tikslindamas 1818 m. „Metų“ laidos eg-

zempliorių sklaidą, norėtų atkreipti dėmesį į tris skaitmenintus, bet autoriaus neanalizuotus užsienio bibliotekose saugomus egzempliorius. Harvardo universiteto bibliotekos egzempliorius⁷ į šią biblioteką pateko 1838 m. balandžio 18 d., bet knyga buvo laikoma prastomis sąlygomis: popierius gerokai įrugštėjęs, nusėtas rudų dėmių, įrišas pusodinis, tamsaus kartono ir gerokai nutrintas. Bavarijos valstybinės bibliotekos 1818 m. „Metų“ laidos egzempliorius⁸ priklausė keletui savininkų. Pirmasis galėjo būti Karaliaučiaus universiteto profesorius Johannas Severinas Vateris (1771–1826) (įrašas viršelio kietviršio vidinėje pusėje *J. S. Vater*), knygą, matyt, po profesoriaus mirties 1828 m. sausio 4 d. įsigijo E. F. Morganas (?). Austrijos nacionalinės bibliotekos egzempliorius – be išskirtinių žymių⁹. Ateityje įsibėgėjant skaitmeninimo projektams, galimybių susipažinti su užsienio bibliotekose saugomais egzemplioriais turėtų padaugėti.

Autoriui analizuojant XIX a. išėjusių „Metų“ laidų egzempliorių, saugomų Lietuvoje, proveniencijas teko susidurti su daug nežinomų vardų ir pavardžių, kuriuos reikėjo tarpusavyje susieti, pateikti vertinimus ir spėjimus. Esama ir diskutuotinų arba iki galo neišplėtotų teiginių. Vytauto Didžiojo universiteto (toliau – VDU) bibliotekos fondų istorijai yra svarbus išlikęs rankraštinis sąrašas „Paaukotos knygos nuo 1927–1936 I/V“, leidžiantis papildyti žinias apie šiuo metu Vilniaus ir Kauno technologijos universitetų bibliotekų turimų ir autoriaus aprašytų „Metų“ 1865 m. (p. 165–173) ir 1869 m. (p. 182–183) laidų egzempliorių kilmę. Kazio Griniaus 1865 m. egzempliorius bibliotekai tikriausiai atiteko 1927 m. kartu su kitomis 176 knygomis. Kun. Aleksandro Dambrausko 1865 m. egzempliorius VDU bibliotekai atiteko 1930 m. arba

3 VOLTER, Eduard. Vvedenie. Iš *Litovskii katicizis N. Daukshi*: po izdaniyu 1595 goda, vnov' perepechatannyi. Sanktpeterburg, 1886, p. 4.

4 *Lietuvos TSR bibliografija*. Knygos lietuvių kalba, t. 2, 1862–1904, kn. 1. A–P. Vilnius, 1985, p. 328.

5 Pz., Novorosijsko imperatoriškojo universiteto bibliotekos katalogo pirmajame tome, teminiame kalbotyros skyriuje, yra užfiksuotas 1865 m. „Metų“ laidos egzempliorius. Tai liudija, kad ši Rusijoje išleista „Metų“ laida nors ir sulaukė kritikos, bet gana spėriai buvo išplatinta Rusijos aukštosiose mokyklose. Žr.: *Katalog Biblioteki Novorossiiskogo universiteta*: t. 1–3 (Kafedra bogoslovija i Istoriko-filologicheskii fakul'tet), izdannyi

pod nablyudeniem ord. prof. S. P. Yaroshenko (l. 1–7) i A.A. Kochubinskogo. Odessa, 1878–1884, p. 146.

6 VIŠTELIS, Andrius. Literatūrinis laiškas Jurgiui Mikšui. [B. v., b. m.]. Iš „*Auszros*“ *archyvas*: Martyno Jankaus rinkinys. Vilnius, 2011, p. 370.

7 Prieiga per internetą: <<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.hxjfe;view=1up;seq=5>>.

8 Prieiga per internetą: <http://reader.digital-sammlungen.de/en/fs1/object/display/bsb10035623_00001.html?contextType=scan>.

9 Prieiga per internetą: <http://digital.onb.ac.at/OnbViewer/viewer.faces?doc=ABO_%2BZ1754-39502>.

1932 m., kai buvo perduota 15, o vėliau – dar 56 knygos. Juozo Tumo-Vaižganto 1865 m. egzempliorius į šią biblioteką greičiausiai atkeliavo 1932 m. perdavus 15 knygų arba 1933 m. – 1881 knygą. Kazimiero Prapuolenio 1869 m. „Metų“ laidos egzempliorius į VDU biblioteką galėjo patekti jam 1927 m. padovanojus 7, arba vėliau 1933 m. – 130 knygų¹⁰. Dovanos buvo pagrindinis VDU bibliotekos lituanistinės kolekcijos formavimo pagrindas, šiame dovanotojų sąrašė dažnai aptinkami ir tyrimuose minimų asmenų egzemplioriai. Autoriaus iškelta prielaida, kad Frydrichui Martynui Mačiuliui (1846–1929) priklausęs „Metų“ 1818 m. laidos egzempliorius galėjo patekti į Vilniaus universiteto (toliau – VU) biblioteką per kito asmens rankas (greičiausiai Enzio Jagomasto) po 1939 m., yra tikėtina: 1941 m. į Vilniaus universiteto biblioteką pateko apie 100 tomų nužudytų Jagomastų šeimai priklausiusių knygų (dalis lituanistinio rinkinio)¹¹.

Tikslintina, kad kukliai paminėtas Šiaulių advokatas „M. Šurna“ (p. 149) yra gerai žinomas Šiaulių teisėjas ir advokatas Mykolas Šurna (1874–1957), turėjęs gausią ir vertingą biblioteką¹². M. Šurnai mintis Šiaulių „Aušros“ muziejui padovanoti 1818 m. „Metų“ laidos egzempliorių galėjo kilti po 1934 m. rugsėjo mėn. Šiaulių „Aušros“ muziejuje vykusios Senovės knygų parodos. Žymėtina, kad apie M. Šurnos muziejui padovanotas *knygų retenybės* pranešė ir to meto Šiaulių spauda¹³. Autoriui liko paini ir neaiški Kėdainių dvaro bibliotekoje buvusio „Metų“ 1818 m. laidos egzemplioriaus kelionė į Vilniaus viešąją biblioteką. Ši painiava galėtų būti paaiškinama tuo, kad po 1863 m. sukilimo nusavintų Kėdainių dvarų knygos pateko į Vilniaus viešąją biblioteką (recenzento rašyta apie Kalnaberžės dvaro lituanistiką¹⁴). Dvarų, kurių savininkai dalyvavo sukilime, bibliotekos po 1863 m. buvo arba nusavinamos ir perduodamos Vilniaus viešajai bibliotekai, arba perduodamos varžytinėse.

Recenzentui žinomi istoriniai faktai apie Plungės vaistininką Edvardą Andriejauskį (lenk. *Eduard Andrzejewski*, rus. *Эдуард Антонович Андржеевски*) ir Plungės istorijos kontekstą leidžia kiek paplėsti Regimanto Diržinausko asmeninėje bibliotekoje saugomo 1865 m. „Metų“ laidos egzemplioriaus savininko charakteristiką. Bajorų kilmės E. Andriejauskis gimė 1860 m. spalio 13 d. Kepurėnų dvare (netoli Plungės). Mokėsi Liepojos gimnazijoje, 1884–1885 m. studijavo Tartu universitete farmaciją¹⁵. Dirbo pas vaistininką Helmsingą Jelgavoje (dab. Latvija), pramokęs amato ir įgijęs praktikos 1894 m. Plungėje atidarė vaistinę¹⁶. Plungiškių pasitikėjimą vaistininkas kaupė pamažėle: Plungės gaisrininkų draugijos pirmininkas (1909–1910), Parapinio komiteto atsarginių šeimoms šelpti narys (1914), pirmasis Plungės miesto burmistras (1919 08 14–1920 02 14)¹⁷. Galima manyti, kad E. Andriejauskio 1920 m.

Plungės gimnazijos bibliotekai padovanoti Donelaičio „Metai“ (1865) buvo jo kryptingos visuomeninės veiklos rezultatas. Skaitymo patirčių tyrėjų dėmesys atkreiptinas į šio egzemplioriaus marginalijas, kurių vieną norėtusi išskirti. „Rudenio gėrybių“ dalyje ties 125 eilute – „Jók pamaži, žioplý, nemúszk bè reikalo kùiną“ – dešinėje parašėte paliktą savininko (!) įrašą rudu rašalu – 1905 metusi, kuris, recenzento manymu, liudija gilesnę skaitytojo mintį. Yra žinoma, kad Antanas Andriejauskas (tikriausiai artimas giminaitis, Edvardo tėvas taip pat buvęs Antanas) buvo vienas iš 1905 m. revoliucinių įvykių organizatorių Bukantėje (prie Plungės)¹⁸. Tai nebuvo vienintelis vaistininko ir jo aplinkos susidūrimas su 1905 m. revoliucija. E. Andriejausko padėjėjas vaistinėje Vincentas Kataržis 1905 m. spalio mėn. kartu su kitais plungiškiais viešai pareikalavo politinių teisių. Už šią veiklą V. Kataržis revoliucijos slopintojų buvo suimtas ir įkaltinas Kauno kalėjime, kuriame 1906 m. birželio mėn. ir mirė¹⁹. Atrodytų, kad E. Andriejauskis Donelaičio „Metus“ skaitė ir kaip filosofinį tekstą, ieškodamas gilesnių didaktinių poteksčių, bandydamas suprasti 1905 m. revoliucijos nuotaikas ir galimus padarinius. Vienas pavyzdys negali patikimai atskleisti visų skaitytojų tekstų interpretacijų, bet tyrimai šia linkme turėtų perspektyvą. Apie ją kalba ir autorius, nurodydamas egzempliorių išskirtinumus ir galimybes tokius tyrimus vykdyti ateityje.

10 *Paaukotos knygos nuo 1927–1936 IV*. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 209-168, lap. 289–283, [9].

11 SINKEVIČIUS, Klemensas. Hitlerinių okupantų piktadarybės naikinant Tarybų Lietuvos bibliotekas bei knygų fondus. *Knygotyra*, 1985, t. 13(20), p. 24.

12 NEKRAŠIUS, Jonas. *Lietuvos advokatūra: Šiaulių advokatai (XVII a.–XXI a. pradžia): enciklopedinis žinynas*. Vilnius, 2013, p. 140–141.

13 Dovanos „Aušros“ muziejui. *Šiaulių žinios*, 1934, lapkr. 11 (nr. 41), p. 3.

14 PETREIKIS, Tomas. Lauryno Ivinskio *metskaitliai* Žemaičiuose: regioninės knygos kultūros aspektas. Iš *Priešaušrio mokslas, kultūra ir švietimas*. Vilnius, 2012, p. 110–111.

15 TYLA, Antanas. *Lietuviai ir Lietuvos jaunimas Tartu universitete 1802–1918 metais*. Vilnius, 2013, p. 119 (jr. 527); VAITKUS, Mykolas. Atsiminimai apie arkivyskupą Pranciškų Karevičių. Iš KAREVIČIUS, Pranciškus. *Mano gyvenimo ir*

atsiminimų bruožai. Vilnius, 2006, p. 323.

16 DAVAINIS-SILVESTRAITIS, Mečislovas. Plungė (Plungiany) Telszių pavieto miestelis po pernykszczo gaisro atsibudavo... *Vienybė lietuvininkų*, 1895, liepos 17 (nr. 29), p. 342.

17 *Telsių apskrities Plungės miesto savivaldybės nuo 1919 m. rugpjūčio m. 20 d. veikimo aprašymas*. [Plungė], 1928. Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 379, ap. 2, b. 1778, lap. 54.

18 MOTIEKA, Egidijus. *Didysis Vilniaus seimas*. Vilnius, 2005, p. 219.

19 VAITKUS, Mykolas. *Per giedrą ir audrą: 1909–1918 m. atsiminimai*. London, 1965, t. 4, p. 125–126; BUKEVIČIUS, Sergijus. Plungė (Telšių pav.). *Vilniaus žinios*, 1906, balandžio 18 (gegužės 1) (nr. 81), p. 4. Parašas: Žemaitis Kukutis; Kratos, areštai, bausmės. *Darbininkų balsas*, 1905, nr. 11–12, p. 402; BRENSZTEIN, Michal. Z Telszewskiego. *Kurjer litewski*, 1906, stycznia 25 (lutego 7) (nr. 20), p. 3. Parašas: M. B.

Reikia turėti galvoje, kad XIX a. darbinį statusą žymintis titulas „Emeritus“ (p. 148) galėjo apibūdinti ne vien mokytoją, bet ir kunigą (kunigai taip pat atliko dalį mokytojų pareigų), tad nustatant egzempliorių savininkus dvasininkijos atstovų iš akiračio nereikėtų išleisti. Interpretuojant tokius nuosavybės ženklus kaip „X. W. D.“ (p. 168), reikėtų atsargiau apibūdinti numanomų savininkų kultūrinę orientaciją: pasak autoriaus, kunigas „W. D.“ buvęs lenkiškos orientacijos, nors apie jį, be trijų raidžių, nieko daugiau nežinoma. Daugelis XIX a. lietuvių tautinio atgimimo veikėjų taip pat savo knygas žymėjo lenkiškais proveniencijomis, nors savęs nelaikė lenkais. Tokia buvo tradicija, pagrįsta oficialiai žinomomis jų pavardės formomis ir statusu. Knygos nuosavybės ženklas gelbėjo savininkui netekties atveju, bet ši netektis labiau buvo tikėtina ne valstiečio troboje, o po klebonijos ar dvaro stogu. Tad ir praktiniai sumetimai skatino nuosavybės (ne vien knygų, bet ir sidabro) ženklams rinktis nelietuviškas pavardžių formas. Bandant įspėti šios proveniencijos kilmę, reikėtų pasižvalgyti po sąrašus Žemaičių vyskupystės kunigų, iš kurių palikimo J. Tumas-Vaižgantas greičiausiai ir nupirko 1865 m. „Metų“ laidos egzempliorių. Retokai pasitaikančių vardų ir pavardžių deriniai leidžia kriptonomą „W. D.“ sieti su padėtimi ir išskirtiniais gabumais pasižymėjusių Motiejaus Valančiaus laikų Žemaičių (Varnių) vyskupystės kunigų seminarijos auklėtiniais Vitaliumi Dembskiu (1845–1916) ir Vladislovu Dambrausku (g. apie 1839). Abu mokėsi Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje, ėjo klebono pareigas, pasižymėjo veiklumu (V. Dambrauskas buvo prelatas) ir lituanistine veikla (V. Dembskis pirmosios knygnešių organizacijos narys)²⁰. Nesant papildomų žinių apie šių asmenų bibliotekas, tai laikytina tik recenzento spėjimu.

Trečiojoje studijoje „Atminties įprasminimo tradicija“ (p. 223–414) autorius daugiau dėmesio skyrė Donelaičio visuotinio pripažinimo raidai atskleisti: 1) donelaitikos istoriografijos raidos tendencijoms, 2) Donelaičio biogramų radimuisi visuotinėse enciklopedijose, 3) memorialiniam įprasminimui (bandymams pastatyti rašytojui skirtą paminklą). Mokslininko pateiktas labai išsamus Mažosios Lietuvos kultūros paveikslas atskleidė lietuvių tautinio atgimimo konteksto ir prūsiskojo patriotizmo sandūras. Reikšmingai šis vaizdas pildytas archyvinių šaltinių publikacijomis. Autorius, esminį dėmesį sutelkęs į Mažosios ir Didžiosios Lietuvos ryšių paiešką, nuošalyje paliko Rusijos mokslininkų įdirbį šioje srityje. Daugelis lietuvių inteligentų buvo susiję su Rusijos profesūra, tad Didžioji Lietuva, buvusi Rusijos imperijos sudėtyje, išvengti Rusijos mokslo pasaulio įtakos negalėjo.

Albinas Jovaiša, remdamasis publikuotais ir nepublikuotais šaltiniais, pirmasis (!) gana įtakingamai nužymėjo esminius pirmosios 1818 m. „Metų“ laidos

kelius į Lietuvą, įvardydamas ir asmenis, susipažinusius su Donelaičio kūryba. Jis išryškino Adomo Mickevičiaus, Dionizo Poškos, Simono Daukanto, Simono Stanevičiaus, Liudviko Adomo Jucevičiaus, Juozapo Čiuldos, Mikalojaus Akelaičio, Jono Juškos, Kajetono Nezabitausko ir Petro Keppeno indėlių. Dauguma jų buvo aktyvūs lituanistinio sąjūdžio dalyviai, „Metus“ (1818) skaite, citavę arba naudoję savo darbams²¹. XIX a. rusų etnografai ir kalbininkai domėjosi Rusijos imperijoje gyvenusių tautų literatūra ir etnografija, o Pabaltijo vokiečių bendruomenės kultūriniai ryšiai su Prūsija leido žinioms apie Donelaitį skliti greičiau. D. Poškos konsultuojamas žymus rusų etnografas Petras Keppenas (1793–1864) studijoje „Apie lietuvių tautų kilmę, kalbą ir literatūrą“ (*О происхождении, языке и литературе литовских народов*, 1827; išversta 1828 m. į lenkų ir 1829 m. į vokiečių kalbą) pateikdamas nuorodas į L. Rėzos publikacijas apibūdino Donelaičio darbus, suteikė žinių ir apie pirmuosius „Metų“ fragmentų vertimus į latvių (Carlo Friedricho Watsono) kalbą²². P. Keppeno studiją 1828 m. L. Rogalskiui į lenkų kalbą išvertus ir paskelbus Vilniaus laikraštyje „Dziennik Wileński“, susidarė palankesnės sąlygos plačiau išryškinti Donelaičio figūrą Lietuvoje. Rusų etnografai, siekdami sudaryti Pabaltijo tautų etnografiniams tyrimams reikalingų bibliografinių išteklių visumą, gana anksti savo darbuose atkreipė dėmesį tiek į 1818 m. „Metų“ (be bibliografinių duomenų, papildomai užfiksuota viena recenzija)²³, tiek į vėlesnę 1869 m. „Metų“ laidą (be bibliografinių duomenų, papildomai užfiksuotos penkios recenzijos)²⁴. Pro etnografijos bibliografijos akiratį nepralinko ir Ludwigo Louiso Passarge'ės 1894 m. išleistas Donelaičio raštų rinkinys vokiečių kalba, kuris rusų etnografus sudomino lietuvių vestuvių papročių aprašymais²⁵. Kartais į Rusijos filologų darbus Donelaičio kūryba patekdavo

20 KALUŠKEVIČIUS, Benjaminas; MISIUS, Kazys. *Lietuvos knygnešiai ir daraktorai 1864–1904*. Vilnius, 2004, p. 115; ŠENAVIČIENĖ, Ieva. *Dvasininkija ir lietuvių*: Katalikų Bažnyčios atsinaujinimas Žemaičių vyskupijoje XIX a. 5–7-ajame dešimtmetyje. Vilnius, 2005, p. 166, 209, 290–293; *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitensi in annum Domini 1880*. Vilnae, 1879, p. 250.

21 JOVAIŠA, Albinas. *Liudvikas Rėza*. Vilnius, 1969, p. 149–156.

22 KEPPEM, Petr. *O proiskhozhdenii, yazyke i lite-*

ature litovskikh narodov. Sanktpeterburg, 1827, sklt. 91–93.

23 *Ukazatel' sochinenii o korennykh „zhitelyakh“ Pribaltiiskago kraja*. S. Peterburg, 1868, p. 47 (jr. 255).

24 *Literatura russkoi geografii, statistiki i etnografii za 1869 i 1870 gg.* Sankt-Peterburg, 1873, t. 4, p. 130 (jr. 3265–3268); *Russkaya istoricheskaya bibliografiya za 1865–1876 vlyuchitel'no*. Sankt-peterburg, 1886, t. 4, p. 441 (jr. 65742).

25 *Etnograficheskoe obozrenie*, 1894, nr. 3, p. 218.

ir kaip rinktiniai lietuvių kalbos pavyzdžiai²⁶, bet tai gana reti atvejai. Taigi Vokietijos mokslo pasaulis donelaitikoje žengė filologine kryptimi, o Rusijos mokslininkai buvo labiau linkę akcentuoti „Metus“ kaip šaltinį lietuvių tautos etnografijai pažinti.

Praplečiant Didžiosios Lietuvos refleksijos vaizdą reikėtų pažymėti, kad 1914 m. įprasminant Donelaičio 200-ąsias gimimo metines didesnis sujudimas tais metais vyko ne vien Mažojoje Lietuvoje, Vilniuje (Lietuvių mokslo draugijoje) ar Maskvoje (Maskvos universiteto lietuvių studentų draugijoje), bet ir Sankt Peterburgo universiteto studentų lituanistikos ratelyje, vadovaujame privat. docento E. Volterio. Tuo metu rateliui priklausė 25 studentai, sekretoriaus pareigas ėjo Kazimieras Būga. Viename iš ratelio susirinkimų E. Volteris skaitė referatą „Rytų Prūsija“, keletas ratelio susirinkimų buvo paskirta Donelaičiui. Tais metais taip pat buvo nuspręsta, kad 1915 m. ratelis užsiims Mažosios Lietuvos istorijos, etnografijos, archeologijos ir kt. tyrimais²⁷. Rusijos pergalės Rytų Prūsijos fronte galėjo kiek padidinti ratelio ambicijas, bet dėl karo aplinkybių šios programos tęsti 1915 m. nesugebėta.

Istorikas Vasilijus Safronovas, nagrinėjęs Donelaičio simbolio reikšmę Mažojoje Lietuvoje, atkreipė dėmesį į prūsiškąjį regioninį patriotizmą. Nacionalizmo epochoje vyko Donelaičio simbolio kaita, jį pirmiausia suvokiant kaip lietuvių (XIX a. pr.), o vėliau kaip (Prūsų) Lietuvos (nuo XIX a. 7 dešimėčio) poetą²⁸. Ar ši slinktis galėjo turėti įtakos ir populiariam supratimui apie Donelaitį už Mažosios Lietuvos ribų, diskutuotina, bet tokių požymių esama. Miunchene Arthuras Hertzas 1913 m. išleido paties parengtas ir dr. Willy Brandlo redaguotas kultūros istorijos chronologines lenteles. Jose bandyta sistemiskai ir chronologiškai pagal 15 kriterijų (vienas iš kriterijų – literatūra) apibendrinti esminius kiekvieno šimtmečio pasiekimus. Šiose lentelėse Donelaitis atsidūrė tarp XVIII a. žymiausių literatūros autorių, jį laikant *baltų* atstovu ir priskiriant Rusijos kultūros laukui (pagal to meto administracinę sampratą) kartu su tokiais rusų ir lenkų rašytojais kaip Ivanas Krylovas ar Ignacas Krasickis²⁹. Kas XX a. pradžioje galėjo nutikti, kad A. Hertzo galvoje Donelaitis tapo Rusijos *baltu*? Atrodytų, kad vokiečių išgirtas Donelaitis kaip *literatūros ledkalnis* buvo tampomas po visą XIX a. tautų atminties paveikslą, ir tuo metu jo trajektorija, drįstume teigti, kad ne be liberaliųjų Rusijos etnografų ir filologų įtakos, toldama nuo Vokietijos kryo į Didžiosios Lietuvos pusę.

Donelaičio atminčiai garsinti ir jai suvokti skirtas prof. D. Kauno darbas, meistriškai įvilktas į dailininko prof. Alfonso Žviliaus kurtus knygos „marškinis“, skaitytojams sukels emocijų, įdėmiam kritikui kels diskusinių minčių,

nuosaikesniam skaitytojui sudarys sąlygas neįpareigojančiam susipažinimui. Recenzento pastabos jokių būdu nesumenkina atlikto darbo, bet žvilgsniu iš atokesnio Didžiosios Lietuvos (ir Žemaičių) padangės kampo siekta suaktyvinti diskusiją, įtraukti naujų šaltinių ir išvalgų apie bibliografinių išteklių atnaujinimo darbus ir atsivėrusias spragas tiriant dokumentinį paveldą. Dokumentinio paveldo tyrimų bazės tobulinimas yra nuolatinis darbas bendromis pastangomis kuriant įrankius ir metodikas išsamesniam moksliniam pažinimui.

Įteikta 2017 m. liepos 10 d.

26 GORYAEV, N. V. *Opyt sravnitel'nogo etimologicheskogo slovarja literaturnogo russkogo yazyka*. Tiflis, 1892, p. II.

27 *Otchet o sostoyanii i deyatelnosti Imperatorskogo S.-Peterburgskogo universiteta za 1914 god*. Petrograd, 1915, p. 233.

28 SAFRONOVAS, Vasilijus. Tarp konflikto ir

suartėjimo: Donelaičio simbolio aktualizavimas XIX a. pabaigoje – XX a. pabaigoje Prūsijos Lietuvoje ir Klaipėdos krašte. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2013, t. 26, p. 49–151.

29 *Arthur Hertz Tabellen der gesamten Kulturgeschichte*. München, [1913], p. [54].